

Janovíčková, Marta; Fűryová, Klára

Stolovanie v stredoveku na Slovensku

Archaeologia historica. 1990, vol. 15, iss. [1], pp. 111-124

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139870>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Stolovanie v stredoveku na Slovensku

MARTA JANOVIČKOVÁ—KLÁRA FŮRYOVÁ

Stolovanie, čiže predkladanie a požívanie jedla podobne ako ostatné druhy a výsledky ľudskej činnosti dostávajú v každom historickom období svoj špecifický ráz podľa politických, hospodárskych a kultúrnych činiteľov, ktoré vlastne určujú jej charakter. Obdobie vrcholného a neskorého stredoveku bolo epochou veľkého rozkvetu miest, ktoré na Slovensku práve v tomto období dosahovali svoj vrchol. S rozvojom miest úzko súvisel rozmach remesiel a ich užšia špecializácia výroby, ktorá viedla k rozširovaniu obchodu nielen domáceho, ale aj zahraničného. Rozšírenie obchodu s Orientom obohatilo trh novými potravinami, čo sa odrážalo aj na

Obr. 1. Jörg Ratgeb: Posledná večera z r. 1508.

Obr. 2. Posledná večera z r. 1480–1490. Turčianska Belá.

Obr. 3. Majster Ján z Banskej Bystrice: Herodesová hostina z r. 1520.

zmenách vo varení a na neho nadväzujúcom stolovaní. Tón v tejto oblasti udávali panovnícke dvory, kde sa rozvíjalo nielen kuchárske umenie, ale za umenie začali považovať aj stolovanie.

Rastúce bohatstvo, získané z obchodu a tým aj sebavedomie meštianstva viedlo k neustále okázalejšej prezentácii svojho stavu, dokonca aj k porušovaniu predpisov týkajúcich sa ich práv v používaní luxusných predmetov. Zvyšujúce nároky sa odrazili aj na vybavení vlastných domácností predmetmi potrebnými k príprave a požívaniu jedál. Bohatý mešťan sa snažil vyrovnáť v okázalosti šľachte, ktorá verne sledovala zasa spôsoby panovníckych dvorov.

Obraz o stolovaní v tomto období nám poskytujú predovšetkým stredoveké maliarske a grafické diela. Vo väčšine prípadov sa jedná o zobrazenie náboženských výjavov. Zvlášť v zobrazeniach Poslednej večere, napr. na dobovej maľbe Jörga Ratgeba z roku 1508 (obr. 1), patriacej do obľúbeného pašiového cyklu, môžeme pozorovať túto ľudskú činnosť. Na

týchto maľbách postavy svätých vystupujú v odeve a prostredí, v akom žil ten stredoveký človek, pre ktorého boli oni namaľované. To znamená, že v zobrazení Krista s apoštolmi pri poslednej večeri máme pred sebou obraz stredovekých ľudí s ich zvyklosťami pri stolovaní. Je známe, že autori týchto vyobrazení vychádzali často z jednotných grafických predlôh, najčastejšie od nemeckých maliarov (napr. Dürera, Schaüfeleina a pod.). Pritom predsa pri každom diele je badateľná individuálna črta nielen autora,

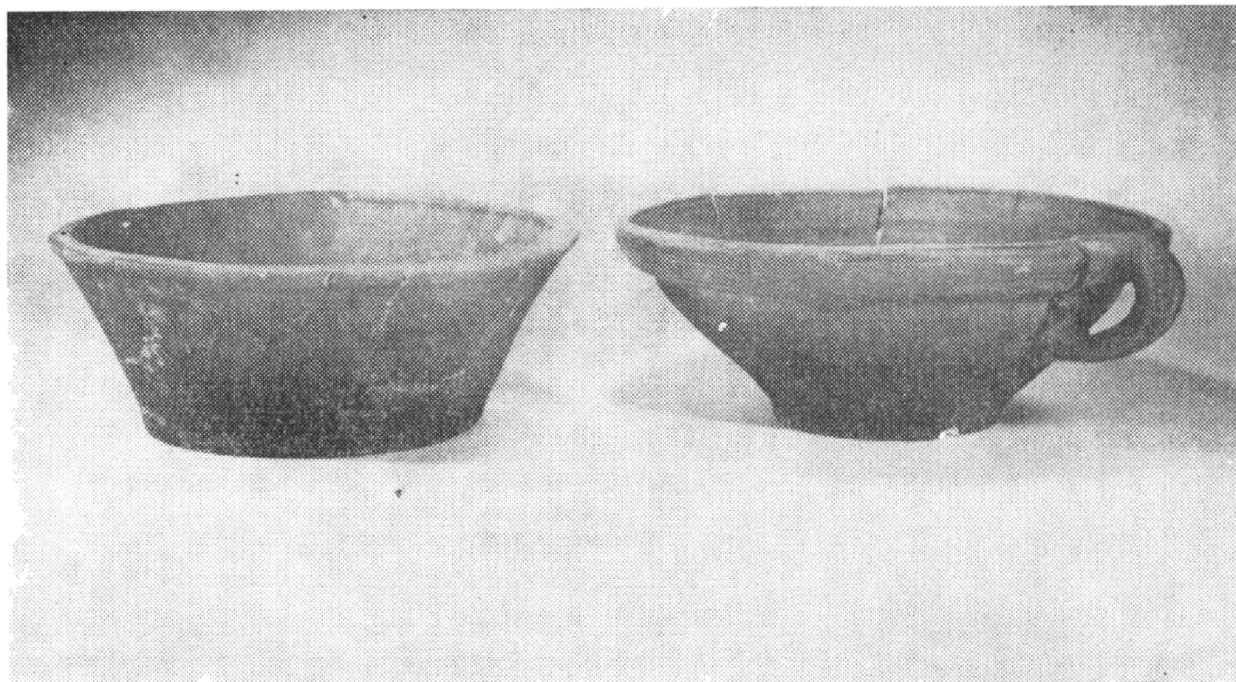

Obr. 4. Narodenie Márie z r. 1510–1520. Liptov.

ale aj prostredia, v ktorom a pre ktoré ho vytvoril. Na základe gotických a neskorogotických malieb pochádzajúcich z územia Slovenska, prípadne z Nemecka, môžeme predstaviť základnú charakteristiku spôsobu podávania a konzumovania stravy. Na obrazoch s námetom Poslednej večere hodujúci sedia na rôznych sedadlách tvaru lavíc, alebo jednoduchých stoličiek bez operadla za obdĺžnikovým, v niektorých prípadoch oválnym stolom (obr. 2). Na obraze Herodesovej hostiny z Levoče, ktorý namaľoval majster Ján z Banskej Bystrice v roku 1520 (obr. 3), stôl je prikrytý bielym obrusom zdobeným farebnými pruhmi. Túto tkaninu, zvanú bakačín, tkali už v 14. storočí v Bardejove, Bratislave a Košiciach. V strede tabule je oválna alebo okrúhla misa s mäsom, ktoré bolo základom stravy. Pri bohatších hostinách je takýchto mís viacej. Hodujúci majú pred sebou chlieb a niekedy maličké okrúhle misky alebo hranaté podložky. Chlieb, či pečivo býva rôznych tvarov. K základnému inventáru stola patrili aj poháre rozličných tvarov a materiálov, nože, lyžice, ktoré však boli osob-

ným majetkom jednotlivca. Konvice s nápojmi bývali umiestnené na zemi vedľa stola, často v kovovej nízkoostennej nádobe na nohách v tvare levých láb, prípadne v drevenej okovanej nádobe. Menšie krčahy a džbány umiestňovali aj na stole.

Požívanie kašovitej stravy je znázornené na obrazoch, ktoré nie sú priamym vyobrazením stolovania. Na obraze Sv. rodiny, namaľovaného okolo roku 1410, uloženého v Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz v Západnom Berlíne, Mária drží drevenú misku s drevenou lyžicou. Na obraze Narodenie Márie z roku 1510—20 z Lipova (obr. 4), sv. Anna leží na lôžku, v jednej ruke má drevenú misku a v druhej lyžicu, ktorou si naberá potravu.

Obr. 5. Veľké misy. Bratislava.

Na základe uvedenej ikonografie, ktorá samozrejme nevyčerpáva všetky diela z územia Slovenska, ktoré by sme k tejto téme mohli uviesť, môžeme povedať, že na stole stredovekého človeka sa objavujú rôznorodé predmety po stránke materiálnej a tvarovej. Väčšina namaľovaných predmetov, tanieri, misy, konvice, poháre i džbány sú z kovu. Vedľa kovových pohárov i kalichov sú tu aj rôzne tvarované nádoby zo skla. Objavuje sa tu i drevo v podobe misiek, drevených podložiek a lyžíc.

Na tabuľových maľbách z územia Slovenska z doby vrcholného a neskorého stredoveku sa stretávame s prostredím meštianskym. Archeologický materiál z oblasti stolovania získaný z lokalít na Slovensku v prevažne miere pochádza tiež z prostredia mestského ale máme nálezy aj z výskumov hradov, čiže z miesta kde sídlila šľachta.

Kým na dobových maľbách, grafikách z 15.—16. storočia vidíme predmety všeobecne charakteristické pre širšie územie strednej Európy, archeologický materiál konkrétne predstavuje skladbu a variabilitu stolového náčinia používaného u nás v tomto období. Stredoveké obrazy predstavujú hostiny a slávnostné príležitosti, keď sa na stôl dostali honosnejšie predmety a odzrkadľujú vybavenie domácností bohatších vrstiev.

Typickým príkladom je oltárny obraz z Košického dómu z cyklu života sv. Alžbety. Sú tu vyobrazené kovové nádoby, s ktorými sa v archeologickom materiáli skoro vôbec nestretávame. Pri výskume stredovekých lokalít spravidla najväčší počet nálezov tvorí keramika. Jej všeobecný a častý výskyt, množstvo, materiál a niekedy aj miesto nálezu (priekopy, odpadové jamy) potvrdzujú, že to boli predmety bežne používané vo všedný deň.

Na podávanie jedla na stôl slúžili väčšie misy (priemer ústia nad 20 cm). Nízke telo bývalo valcovité, okraj vodorovne rozšírený a zdobený prstovaním alebo inou technikou, ktorou sa dosahoval plastickejší ornament. Aj telo misy zdobievali vodorovnými žliabkami a rytou vlnovkou (Polla 1986, obr. 114:8, 9; Polla 1979, 138, obr. 71). Z Bratislavy poznáme misu s valcovitým telom a s jedným uchom (Polla 1979, 136) a misy s kónickým telom s uchom aj bez ucha (Polla 1979, tab. X) (obr. 5). Týmto nádobám sa pripisuje predovšetkým funkcia pri príprave jedál. Vo väčšine prípadoch sa nedá rozoznať, že by to boli nádoby vyčlenené na jednu alebo na druhú funkciu, mali určite širšie využitie. Predpokladáme však, že zvlášť zdobené exempláre sa zhotovovali predsalen „na stôl“. Trojnožky tiež mohli poslúžiť nie iba na prípravu ale aj na predkladanie jedla.

Kašovitá strava sa konzumovala z menších plytkých misiek (ϕ do 18—20 cm) s okrajom vťahnutým do vnútra (Polla 1979, tab X, obr. 69:1, 5; 70:1, 4, 5). Svojim tvarom aj veľkosťou boli prispôbené k tomu aby ich každý jediaci mohol držať v ruce ako to vidíme aj na dobových vyobrazeniach (obr. 4). Z veľkých mís jedli zrejme spoločne.

Keramické poháre používané na požívanie tekutín majú rôzne tvary jednoduché valcovité, v strede zúžené (Polla 1986, obr. 111, obr. 112:9), alebo súdkovité, ktoré môžu mať uško a bývajú zdobené vodorovným žliabkovaním (Füryová 1987, obr. 7:2), kolkovaním, od konca 15. storočia vo vnútri s polevou (obr. 6).

Zvlášť v Bratislave sa našlo veľa tzv. gotických pohárov, u ktorých charakteristické baňaté telo vyrastá z uššej valcovitej nôžky. Táto nôžka býva pomerne masívna, zrejme aby naplnená nádoba mala väčšiu stabilitu (Polla 1979, 132). Tento typ pohára s pomerne veľkým obsahom bol rozšírený po celej strednej Európe (obr. 7). Obľúbené boli na území Slovenska aj loštické poháre. Našli sa nielen v Bratislave (Polla 1979, 132) ale aj na Východnom Slovensku, menovite v Košiciach-Krásnej nad Hornádom (Polla 1986, 230) kde spolu so sklenenými pohármi privezenými aj z Benátok (Füryová—Janovičková 1984, 295) dvíhali lesk sviatočného stola v benediktínskom kláštore.

Renesančný charakter majú menšie kalichovité poháre z Gemerského Sadu a z Fiľakova zo stredného Slovenska. Z Fiľakovského hradu pochádzajúci pohárik je zdobený červenými vodorovnými maľovanými pásmi (obr. 6).

Do pohárov na stole sa nalievalo z krčahov a džbánov. Niekde z väčších krčahov sa aj pilo. Je to častý nález na našich lokalitách rovnako v mestách, ako aj v dedinskom prostredí, zvlášť od druhej polovice 15. storočia. Bývali zdobené plasticke aj maľovaním, často sa vyskytujú vo vnútri s polavou (obr. 8).

Pre uvedenú keramiku je charakteristické, že je vyrobená z jemnejšieho materiálu, často z plavenej hlíny. V porovnaní s ostatnými nádobami je tenkostenná a častejšie zdobená.

Vidličky sa k nám dostali najprv do kuchyne a až potom napriek

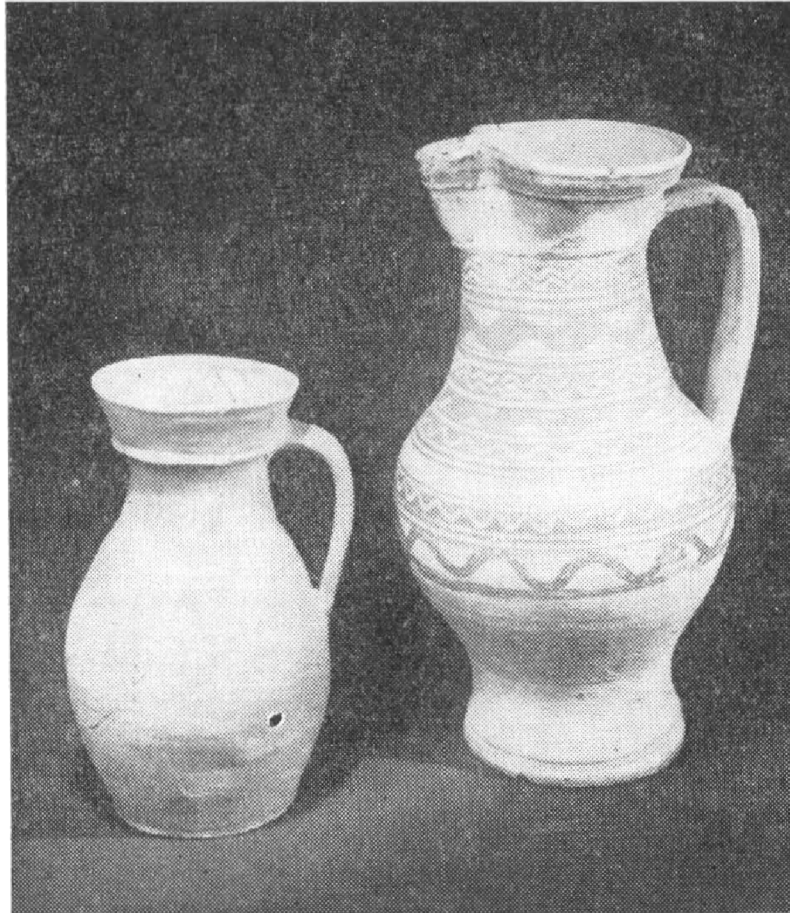
Obr. 6. Poháre. Gemerský Sad, Fiľakovo, Košice-Krásna.

Obr. 7. Gotické poháre. Bratislava.

početným odporcom, v priebehu 16. storočia na stôl. (Nože, lžice . . . 1981, 9). Najstaršie naše nálezy sú dvojzubé vidličky s drevenou alebo kostenou rukoväťou. Náleziská sú Devín, Bratislava (obr. 9) a Šarišský hrad.

K drevenému inventáru stredovekého stola patrili tanierne či misky, lyžice a na výskume v Trnave bola nájdená aj drevená fľašovitá nádoba. (Mészárosová—Polla 1983, 306). Z výskumu Bratislavského suburbia pochádzajú drevené lyžice (obr. 10). Podobné sa našli aj v Trnave (Mészárosová—Polla, 1983, 303) a na Bratislavskom hrade (Holčík 1982, 33). Sú

Obr. 8. Krčahy. Fíľakovo.

to lyžice vyrezané a vydlabané z jedného kusu dubového a tisového dreva. Tvar naberacej časti plynule prechádza do krátkej, oválne alebo hranato upravenej ručky. Až do 16. storočia bola lyžica spolu s nožom dostatočujúcim náčiním pri stolovaní. Do 17. storočia bola lyžica vytváraná nezávisle na noži.

Lyžíc bolo viacero typov. Charakteristická je lyžica, ktorej naberacia časť plynule prechádza do krátkej, mierne prehnutej rukoväte, ktorá sa držala v dlani. Okrem týchto však existovali lyžice, napr. zo 14. storočia z Budína (Holl 1966, 49), ktoré majú dlhšiu tenkú rúčku odsadenú od naberacej časti. Je veľmi nepravdepodobné, že takáto lyžica sa držala v dlani, čo je prevládajúci názor o používaní lyžíc v stredoveku. Aj výtvarné zobrazenia nám poskytujú príklady, že lyžica sa držala aj v prstoch (obr. 4). Lyžice sa používali k jedeniu kašovitých pokrmov alebo k nakladaniu jedla z misy. Nebývali na stole pre všetkých, podobne ako nôž, ly-

žice boli osobným vlastníctvom a nosili sa zo sebou často v púzdre spolu s nožom.

Výrobky zo skla boli donedávna považované za luxusný tovar, ktorý si v stredoveku vo väčšom množstve mohla dovoliť len vysoká šľachta. Nálezy pochádzajúce z archeologických výskumov, zvlášť stredovekých miest, nás však presvedčajú o tom, že sklenené poháre a fľaše patrili k bežnému druhu nádob používaných pri stolovaní aj v mieštianskom prostredí. Podobne ako v strednej Európe aj na Slovensku boli rozšírené poháre súdkovitého či kónického tvaru s rozšíreným ústím s nálepami slzičkovitého či koláčovitého tvaru. Tieto nálepy pravidelne rozmiestnené po celom tele nádoby iste nemali iba dekoratívnu funkciu. Ich praktický význam spočíval zrejme v tom, aby sa pohár plný tekutiny nevyšmykol zo zamastených rúk hodujúceho, ktorý aj keď vlastnil lyžicu a nôž, predsa k požívaniu mäsitých pokrmov používal hlavne vlastné prsty.

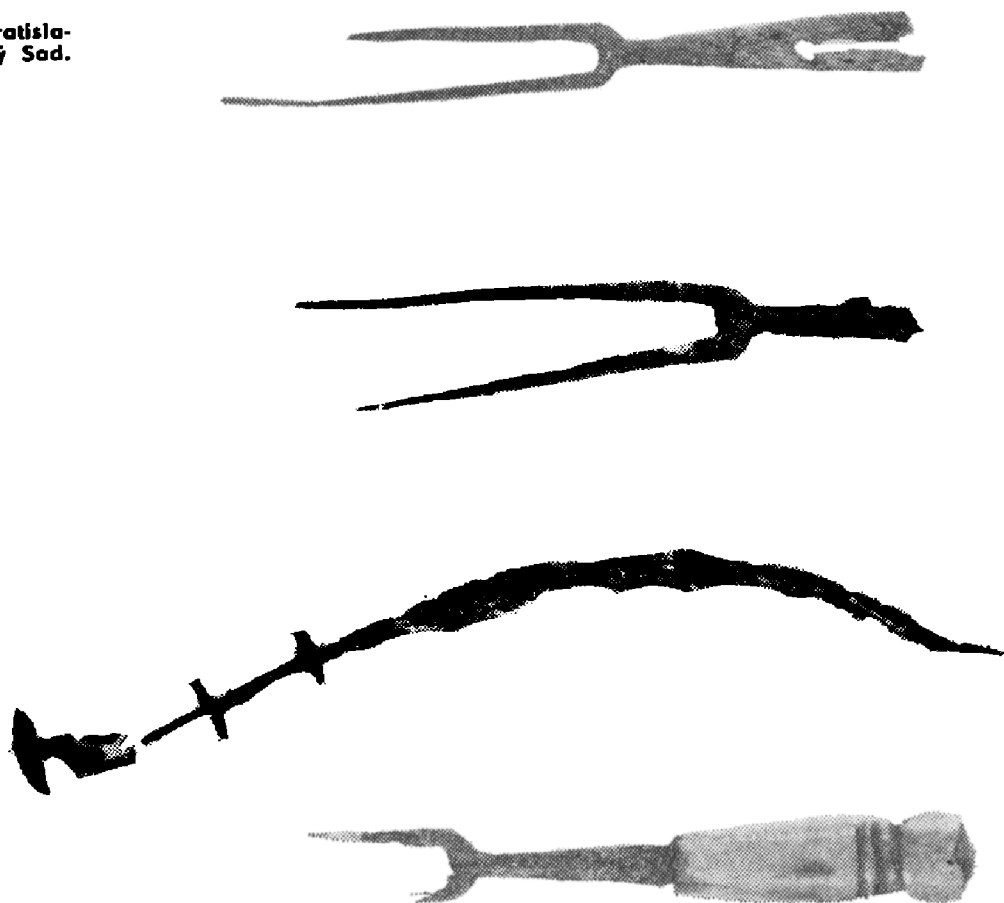
Na základe sortimentu nálezov sklenených nádob z územia Slovenska možno povedať, že tieto tzv. bazilejské čaše a krautstrunky zďaleka neboli jedinými typmi pohárov. Boli to ešte napr. jednoduché poháre fúkané do formy a zdobené optickým dekorom, ďalej poháre s hladkým telom, rovným alebo kónicky sa rozširujúcim, s pätkou zvinutého skleneného vlákna (Bratislava, Fiľakovo, Kežmarok, Košice-Krásna, Zalužany-Nemešany) (Füryová—Janovičková 1986, 209).

Šľachta zrejme pod vplyvom humanisticky orientovaného kráľovského dvora Mateja Korvína dávala prednosť pohárom na stopkách, ktoré mali svoje vzory v benátskej sklárskej produkcii (Füryová—Janovičková 1988, 629). Z nálezov sklenených pohárov zo Slovenska môžeme zostaviť bohatú škálu typov, ktoré v prevažnej väčšine boli pravdepodobne vyrábané na našom území (obr. 11).

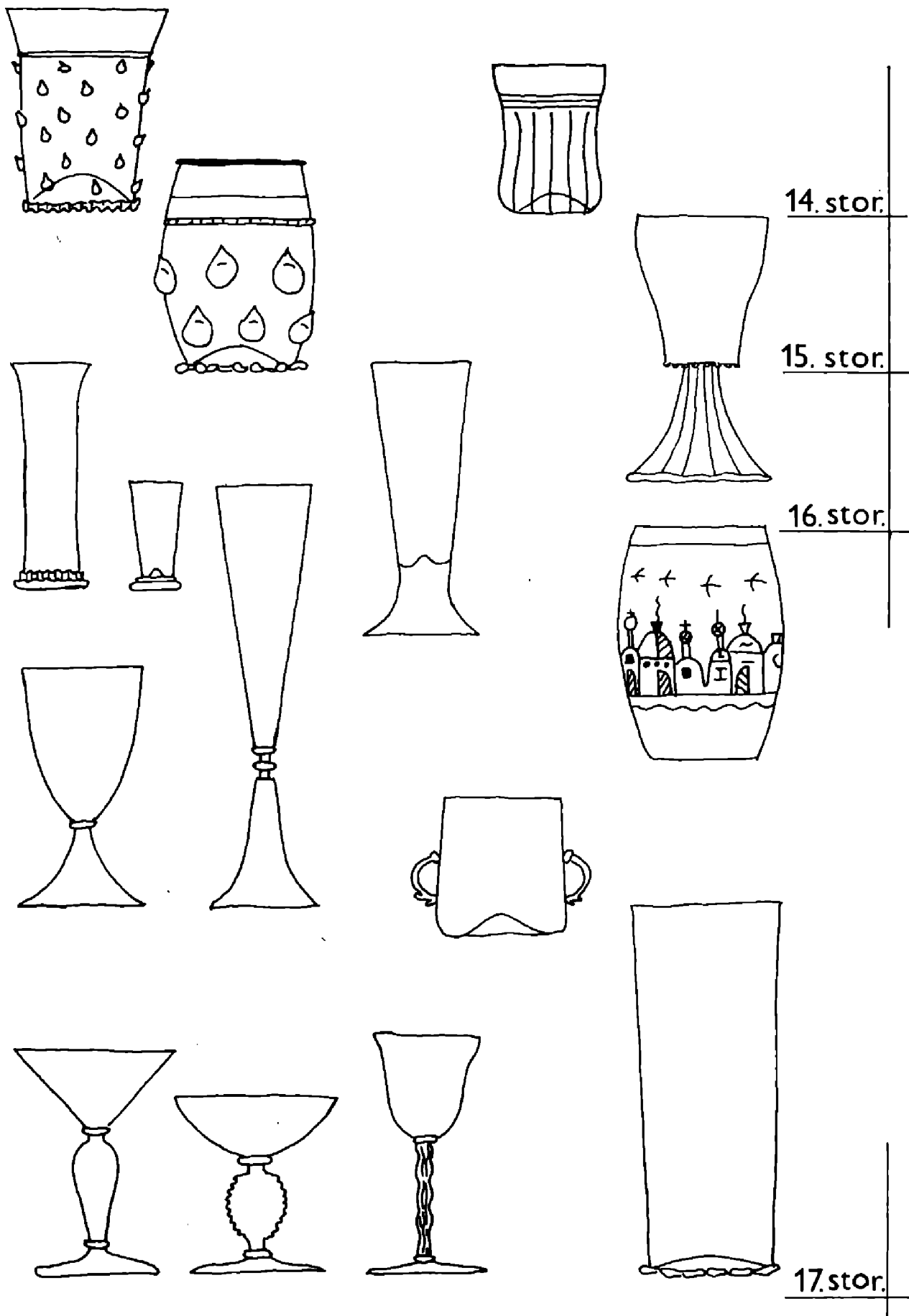
Stredoveké vyobrazenia stolovania (obr. 1) a nakoniec aj časté nálezy nám napovedajú, že pri stole sa pilo aj z kutrolfu. Popri nálezoch s typickým hrdlom spleteným z viacerých rúrok sú časté aj nálezy hrdla pozostávajúcej z jednej mierne ohnutej trubice s rozšíreným ústím, prispôbeným na pitie (obr. 12). Kutrolf bol rozšírený hlavne v Nemecku, ale podľa doterajších nálezov možno povedať, že sa udomácnil aj na Slovensku. Je často sa vyskytujúcim nálezom výskumov stredovekej Bratislavy popri už spomínaných rôznych typoch sklenených nádob a množstve keramických gotických pohárov. Ako je známe, v Bratislave v stredoveku vlastnili vinohrady nielen príslušníci najvyššej vrstvy meštianstva, patrili vždy k nehnuteľnostiam aj stredného mešťana a dokonca aj mestská chudoba v niektorých prípadoch vlastnila vinice. (Dejiny Bratislavy 1982, 63). Z toho môžeme usudzovať, že stredoveký obyvateľ mesta víno nielen dorábala a predával, ale predovšetkým ho rád aj konzumoval, ako tomu nasvedčuje široký sortiment nádob na pitie.

Prestretý stôl stredovekého človeka predstavoval kompozíciu náčinia bohatého nie množstvom používaných druhov, ako to poznáme z období neskorších. Zaujímavý bol práve bohatstvom rozličných tvarov jednotlivých druhov. Vedľa kovových pohárov sú na stole poháre sklenené, u menej majetných keramické. Drevené misky sa striedajú s hlinenými u zámožnejších s kovovými. Okrem toho každý hodujúci mal svoj nôž prípadne lyžicu. V priebehu vrcholného a neskorého stredoveku sa tabuľa čo do počtu druhov nádob, náčinia a ich funkčného využitia nemení. Mení sa len ich podoba, ich dekoračný výraz v súvislosti s dobovými umeleckými tendenciami. Prestretý stôl v stredoveku predstavoval pestrú paletu rôznych

Obr. 9. Vidličky. Bratislava; Bodec. Gemerský Sad.

Obr. 10. Lyžice. Bratislava.

Obr. 11. Sklené poháre používané na území Slovenska.

Obr. 12. Kutrolfy. Bratislava, Fífakovo.

prvkov. Až v druhej polovici 16. storočia nastáva postupne zmena a začína zjednocovanie náčinia po stránke materiálovej, tvarovej i dekoračnej. Zásadnú zmenu prináša až pokročilé 17. storočie, kedy sa jedálenské súbory stávajú bežnou záležitosťou.

Literatura

Dejiny Bratislavy. Bratislava 1982.

FŮRYOVÁ, K.—JANOVIČKOVÁ, M. 1984: Nálezy stredovekého skla na výskume v Košiciach-Krásnej nad Hornádom. Zborník prác Ludmily Kraskovskej, Bratislava, 284—289.

FŮRYOVÁ, K.—JANOVIČKOVÁ, M. 1986: Stredoveké sklo v zbierkach Archeologického ústavu SNM. Zb. SNM 80, História 26, 181—213.

FŮRYOVÁ, K.—JANOVIČKOVÁ, M. 1988: Odras vplyvu benátskeho sklárstva na nálezoch stredovekého skla z územia Slovenska. AH 13, 619—631.

FŮRYOVÁ, K. 1987: Neskorostredoveká fáza zaniknutej osady Somkút. AH 12, 189 až 202.

HOLČÍK, Š. 1982: Příbory. Bratislava.

HOLL, I. 1966: Funde aus einem Brunnen von Buda. *Studia Archaeologica* IV.

HOLL, I.—PARÁDI, N. 1982: Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Budapest.

MÉSZÁROSOVÁ, K.—POLLA, B. 1983: Stredoveké výrobky z dreva vo svetle archeologických nálezov na Slovensku. AH 8, 299—310.

Nože, lžíce, vidličky 1981. Praha.

POLLA, B. 1979: Bratislava — západné suburbium. Bratislava.

POLLA, B. 1986: Košice-Krásna. Košice.

SLIVKA, M. 1984: Parohová a kostená produkcia na Slovensku v období feudalizmu. In: Slovenská archeológia XXXII-2, 377—429.

Zusammenfassung

Das Tafeln im Mittelalter in der Slowakei

Das Auftischen und Genießen des Essens nimmt ebenso wie alle übrigen menschlichen Tätigkeiten in jeder historischen Epoche eine spezifische Art an. Im Zeitalter des gipfelnden Mittelalters hing mit der Entfaltung der Städte die Blüte des Handwerks und Verbreitung des nicht nur heimischen, sondern auch internationalen Handels eng zusammen. Es erschienen neue Nahrungsmittel, was sich in Änderungen des Kochens und des an dieses anknüpfenden Tafelns spiegelte. Der wachsende Reichtum und die sich steigernden Ansprüche der Bürger äußerten sich auch in der Ausstattung ihrer Haushalte mit Gegenständen, die der Zubereitung und dem Verzehren der Speisen dienten.

Ein Bild des Tafelns in diesem Zeitalter bieten vor allem mittelalterliche Werke der bildenden Kunst. Auf dem zeitgenössischen Bild Das letzte Abendmahl von Jörg Ratgeb aus dem Jahr 1508 (Abb. 1) treten die Gestalten der Heiligen in einer Kleidung und Umgebung auf, in der mittelalterliche Mensch tatsächlich lebte. Wir haben vor uns ein Bild dieses Menschen und seiner Tafelgewohnheiten. Auf Grund gotischer und spätgotischer Malereien aus dem Gebiet der Slowakei können wir uns die wichtigsten Charakterzüge der Art des Servierens und Konsumierens der Nahrung vorstellen. So ist z. B. auf dem Gemälde Das Gastmahl des Herodes von Meister Ján aus Banská Bystrica 1520 (Abb. 3) der Tisch von einem weißen, mit farbigen Streifen verzierten Tischtuch bedeckt. Dieses „bakačín“ genannte Gewebe fertigte man schon im 14. Jahrhundert in Bardejov, Bratislava und Košice an. In der Mitte der Tafel steht eine runde oder ovale Schüssel mit Fleisch, das die Grundlage der Nahrung war. Die Tefelnden haben vor sich Brot und manchmal auch kleine runde Schüsselchen oder eckige Unterlagen (Abb. 1, 2). Zum Grundinventar des Tisches gehörten auch Becher verschiedener Formen und Materiale, Messer und Löffel, die jedoch persönliches Eigentum der Tefelnden waren. Kannen mit Getränken pflegten in einem metallischen Gefäß mit niedrigen Wänden auf der Erde neben dem Tisch zu stehen (Abb. 3). Kleinere Krüge und Gefäße stellte man auf den Tisch.

Das Genießen breiiger Speisen wird auf Bildern dargestellt, die keine unmittelbare Abbildung des Tafelns bringen. Z. B. auf dem Bild Die Geburt Mariens aus der Zeit von 1510—1520 aus Lipov (Abb. 4) liegt St. Anna auf einem Lager, hält in der einen Hand eine hölzerne Schale und in der zweiten einen Löffel, mit dem sie Nahrung aufnimmt.

Während man auf zeitgenössischen Bildern und Graphiken des 15.—16. Jahrhunderts Gegenstände sieht, die für ein breiteres Gebiet Mitteleuropas charakteristisch sind, steht das archäologische Material die Zusammensetzung und Variabilität des bei uns in diesem Zeitraum verwendeten Tafelgeräts konkret vor.

Der Verabreichung von Speisen auf den Tisch dienten große Schüsseln mit walzenförmigem Körper und konische Schüsseln mit oder auch ohne Henkel (Abb. 5 — Bratislava, Košice-Krásna). Dreifüße konnten ebenfalls nicht nur der Zubereitung sondern auch dem Vorsetzen von Speisen dienen.

Breiige Nahrung verzehrte man aus kleineren flachen Schüsseln mit nach innen gezogenen Rändern (Bratislava). Sie wurden so angepaßt, daß sie jeder Tafelnde in der Hand halten konnte. Aus großen Schüsseln aß man offenbar gemeinsam.

Keramische Pokale zum Genuß von Flüssigkeiten besitzen verschiedene einfache zylindrische Gestalten, die in der Mitte verengert oder fäßchenförmig sind (Abb. 6, X). Dieser Pokaltyp mit relativ großen Gehalt war über ganz Mitteleuropa verbreitet (Abb. 7). Beliebt waren auf dem Gebiet der Slowakei auch Lošticer Pokale. In Košice-Krásna nad Hornádom erhöhten sie nebst gläsernen, sogar aus Venedig mitgebrachten Pokalen den Glanz der Festtafel im Benediktiner-Kloster. In die Pokale goß man bei Tisch aus Krügen ein (Abb. 8).

Das Messer spielte eine Rolle vor allem bei der Zubereitung und dem Schneiden der Speisen. Der Handgriff des Messers oder dessen Beleg war aus Holz oder Bein. Es erschienen auch seltene, künstlerisch geformte Messergriffe aus Bein bei der Untersuchung der Academia Istropolitana und der westlichen Vorstadt von Bratislava. Mittelalterliche Messer mit Spitzen ersetzen die Funktion von Gabeln und konnten auch zum Aufstechen der Nahrung dienen.

Als eine Art Zwischenglied von Messer und Gabel bzw. als Vorgänger der Gabel kann man den sogenannten Spieß ansehen, der zum Aufnehmen des Fleisches in den Mund diente (Abb. 9).

Gabeln gelangten erst im Lauf des 16. Jahrhunderts auf den Tisch. Unsere ältesten Funde aus Devín, Bratislava und der Burg Šariš sind zweizinkig mit hölzernem oder beinernem Handgriff (Abb. 9).

Bei der Untersuchung des Suburbiums von Bratislava, in Trnava und auf der Burg in Bratislava fand man hölzerne Löffel, die mehrere Typen aufwiesen. Charakteristisch ist ein Löffel, dessen Schöpftteil in einen kurzen, mäßig gebogenen Handgriff übergeht. Es gibt auch Löffel, z. B. aus dem 14. Jh. in Budín, deren längerer, dünner Handgriff vom Schöpftteil abgegliedert war. Ein solcher Löffel wurde nicht in der Hand gehalten. Auch Abbildungen bieten Beispiele, daß der Löffel mit den Fingern gehalten wurde (Abb. 4). Ähnlich wie das Messer standen auch die Löffel im Privateigentum und man trug sie häufig in einem Behälter nebst dem Messer bei sich. Löffel waren bis in das 16. Jahrhundert ein hinreichendes Tafelgerät.

Gläserne Pokale und Flaschen gehörten zu den üblichen, beim Tafeln gebrauchten Geschirrarten. In der Slowakei waren Becher konischer oder auch fäßchenartiger Form, erweiterter Mündung und tränen- oder kuchenartigen Formen verbreitet. Diese sogenannten Baseler Pokale und Krautstrunke waren aber nicht die einzigen Pokaltypen. Es gab auch einfache, zur gewünschten Form geblasene Pokale, die mit optischem Dekor verziert waren, dann Pokale mit glattem, geradem oder sich konisch verbreiterndem Körper und einem Fuß aus gedrehten Glasfäden. Gestielte Pokale hatten ihr Vorbild in der venezianischen Glasproduktion. Aus den Funden gläserner Pokale in der Slowakei läßt sich eine reiche Skala von Typen zusammenstellen, von denen die meisten auf unserem Gebiet hergestellt wurden (Abb. 11).

Bei Tisch trank man auch aus dem sogenannten Kutrolf (Abb. 1). Außer Funden mit typischem, aus mehreren Röhrchen geflochtenem Hals sind auch Funde von Halsen häufig, die aus einer mäßig gebogenen Röhre mit verbreiterter Mündung bestehen, welche dem Trinken angepaßt ist (Abb. 12). Der Kutrolf ist ein häufiger Fund aus der mittelalterlichen Stadt Bratislava, nebst den bereits genannten Typen gläserner Gefäße, einer Menge keramischer, auch gotischer und anderer Pokale.

Der gedeckte Tisch des mittelalterlichen Menschen bot ein reiches Bild verschiedener Formden. Neben metallischen gab es gläserne, bei weniger Wohlhabenden keramische Pokale. Hölzerne Schüsselchen wechselten mit tönernen, bei reicheren Menschen metallischen Schüsseln ab. Jeder Tafelnde besaß sein Messer, eventuell auch seinen Löffel.

Erst in der zweiten Hälfte des 16. Jh. tritt allmählich eine Änderung ein und es beginnt die Vereinheitlichung des Tafelgeräts in Material, Form und Dekor. Eine grundlegende Änderung bringt dann erst das 17. Jahrhundert, als das Eßgerät eine alltägliche Angelegenheit wurde.

Abbildungen:

- Abb. 1. Jörg Ratgeb: Das Letzte Abendmahl aus dem Jahr 1508.
- Abb. 2. Das letzte Abendmahl aus den Jahren 1480—1490. Turčianská Belá.
- Abb. 3. Meister Ján von Banská Bystrica: Das Gastmahl des Herodes aus dem Jahr 1520.
- Abb. 4. Mariä Geburt aus der Zeit 1510—1520. Lipov.
- Abb. 5. Große Schüssel. Bratislava.
- Abb. 6. Pokale. Gemerský Sad, Fiľakovo, Košice-Krásna.
- Abb. 7. Gotische Pokale. Bratislava.
- Abb. 8. Krčany, Fiľakovo.
- Abb. 9. Gabeln, Bratislava; Stichel, Gemerský Sad.
- Abb. 10. Löffel, Bratislava.
- Abb. 11. Gläserne Pokale, die auf dem Gebiet der Slowakei verwendet wurden.
- Abb. 12. Kutrolf genannte Gefäße. Bratislava, Fiľakovo.